



О. М. Трач\*

## НАПРАВЛЕННЯ СПРАВИ НА НОВИЙ РОЗГЛЯД ЯК СПЕЦІАЛЬНА ОЗНАКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Апеляційне провадження характеризується притаманними лише йому ознаками як загальними, так і спеціальними. Останні виступають критерієм поділу апеляції на види — повну та неповну. Одна із спеціальних ознак визначає обсяг повноважень суду апеляційної інстанції, тобто сукупність його прав та обов'язків, що реалізуються в результаті розгляду апеляційної скарги. Закріплення в цивільному процесуальному законодавстві повноваження апеляційного суду скасувати судові рішення та направити за певних умов справу на новий розгляд до суду першої інстанції вказує на неповну апеляцію, відсутність такого повноваження — на повну апеляцію.

Визначення поняття апеляційного провадження, його ознак, видів, повноважень апеляційного суду є предметом уваги вітчизняних та зарубіжних учених-процесуалістів, зокрема, О. О. Борисової<sup>1</sup>, Е. А. Степанової<sup>2</sup>, І. О. Подвального<sup>3</sup>, П. І. Шевчука, В. В. Кривенка<sup>4</sup>, Л. Є. Гузя<sup>5</sup>, Є. А. Чернушенка<sup>6</sup> та ін. Однак у вказаних працях досліджуються лише окремі аспекти означеної проблеми.

Недостатня дослідженість повноважень суду апеляційної інстанції щодо скасування рішення суду та направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції як спеціальної ознаки апеляційного провадження в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства України, розширене тлумачення підстав скасування рішення для реалізації вказаних повноважень, і як результат, відсутність сталої, єдиної судової практики, важливість для законотворчої та правозастосовчої діяльності свідчать про актуальність обраної проблематики.

Вказана робота має своєю метою дослідження теоретичних та практичних проблем щодо реалізації судом апеляційної інстанції повноважень по скасуванню судових рішень і направленню справ на новий розгляд як спеціальної ознаки апеляційного провадження. Для її досягнення визначені наступні завдання: комплексний аналіз норм ЦПК України, Закону України «Про судоустрій України», дослідження доцільності та ефективності наділення апеляційних судів повноваженнями по скасуванню судових рішень та направленню справ на новий розгляд, аналіз підстав для реалізації вказаного повноваження, практики їх застосування, розробка пропозицій по удосконаленню цивільного процесуального законодавства.

© Трач О. М., 2007

\* старший викладач кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права

<sup>1</sup> Борисова Е. А. Апелляция в гражданском и арбитражном процессе. — М.: Юридическое бюро «Городец», 1997. — С. 52-54.

<sup>2</sup> Степанова Е. А. Апелляция в России: историко-правовой аспект и перспективы развития: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Екатеринбург, 1999.

<sup>3</sup> Подвальный И. О. Апелляция и кассация в арбитражном процессе Российской Федерации: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. — СПб., 2001.

<sup>4</sup> Шевчук П. І. До питання створення та дії апеляційних судів у судовій системі України // Адвокат. — 1998. — № 2. — С. 5-11; Шевчук П. І. Правове регулювання способів оскарження судових рішень у Статуті цивільного судочинства Росії // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 3 (19). — С. 26-30; Шевчук П. І., Кривенко В. В. Апеляційне провадження за новим цивільним процесуальним законодавством // Вісник Верховного Суду України. — 2001. — № 4 (26). — С. 30-39.

<sup>5</sup> Гузь Л. Є. Підстави для скасування судових рішень (ухвал) та способи запобігання їх виникнення при розгляді цивільних справ в судах. — Х.: ВПФ «Поліграфіст», 2006. — 792 с.

<sup>6</sup> Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — К., 2004.



Вказана спеціальна ознака апеляційного провадження закріплена ст. ст. 307, 311 ЦПК України<sup>7</sup>. Законодавець визначає можливість передачі справи на новий розгляд до суду першої інстанції. Слід зазначити, що такими повноваженнями були наділені апеляційні суди на території України у XVIII — середині XIX століть<sup>8</sup>. Дана ознака закріплена також у законодавстві іноземних держав, наприклад, у § § 538, 539 ЦПК Німеччини, ст. 319 ЦПК Естонії, ст. ст. 341, 343 ЦПК Литви. Суд апеляційної інстанції може реалізувати вказане повноваження у випадку, якщо допущені судом першої інстанції помилки (порушення норм процесуального права) не можуть бути ним виправлені. ЦПК України встановлює чітко визначені підстави для скасування рішення суду і передачі справи на новий розгляд.

У науковій літературі питання щодо наділення судів апеляційної інстанції повноваженням направляти справи на новий розгляд в суд першої інстанції є дискусійним. Так, Я. П. Зейкан зазначає, що це елемент касаційного провадження, що ускладнює вирішення справи, затягує процедуру її вирішення, і якого доцільно позбутися в апеляційній інстанції<sup>9</sup>. Підхід, згідно з яким за результатами перегляду справи суд апеляційної інстанції не повинен направляти справу на новий розгляд, вказує І. Ємельянова, має право на життя. Такий принцип було закріплено ще у Статуті цивільного судочинства 1864 року, який не допускав можливості повернення апеляційним судом справи до суду першої інстанції для нового розгляду<sup>10</sup>. Проте слід зазначити, що всупереч вказаним вимогам Статуту судова практика орієнтувала суди на можливість направлення справ у певних випадках після апеляційного перегляду на новий розгляд до суду першої інстанції<sup>11</sup>. Тому вірно, на нашу думку, підкреслює І. Ємельянова, що існують такі порушення норм процесуального права, які неможливо або недоцільно виправляти в апеляційному суді. Разом із тим треба також зважати на те, що апеляційний суд, не зважаючи на повноваження перегляду рішення з питань факту і права, не слід перетворювати в суд першої інстанції<sup>12</sup>.

Підстави для скасування рішення суду і передачі справи на новий розгляд встановлені ст. 311 ЦПК України, ними є:

- розгляд справи неповноважним суддею або складом суду (п. 1);
- ухвалення чи підписання рішення не тим суддею, який розглядав справу (п. 2);
- вирішення судом питання про права та обов'язки осіб, які не брали участь у справі (п. 4);
- розгляд справи за відсутності будь-кого з осіб, які беруть участь у справі, належним чином не повідомлених про час і місце судового засідання (п. 3).

Щодо останньої підстави, в літературі, правда стосовно господарського процесу, вказується на те, що застосування визначення “належним чином не повідомлених” не вносить процесуальної ясності у те, які саме засоби оповіщення сторін вважати прийнятними для того, щоб вважати сторону “... повідомленою належним чином”. Судді вказують на те, що набагато більш точним було б визначення даного порушення, яке б спиралось не на аморфну “належність”

<sup>7</sup> Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // ОВУ. — 2004. — № 16. — Ст. 1088.

<sup>8</sup> Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі на українських землях // Судова апеляція. — 2005. — № 1. — С. 93-94.

<sup>9</sup> Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Юридична практика, 2006. — С. 414, 419.

<sup>10</sup> Ємельянова І. Апеляційний і касаційний перегляд судових рішень в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти // Право України. — 2004. — № 2. — С. 19-20.

<sup>11</sup> Шевчук П. І. Правове регулювання способів оскарження судових рішень у Статуті цивільного судочинства Росії // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 3 (19). — С. 27.

<sup>12</sup> Ємельянова І. Вказ. праця. — С. 19-20.



способу повідомлення сторони про місце засідання суду, а на чітко підконтрольний факт відсутності доказів відправлення сторони виклику у судове засідання<sup>13</sup>. Скасування рішень на підставі п. 3, 4 ст. 311 ЦПК України є найбільш поширеним у судовій практиці. Так, апеляційним судом було скасовано рішення про відшкодування матеріальної та моральної шкоди на підставі п. 4 у зв'язку з тим, що суд першої інстанції, встановивши, що шкода заподіяна неповнолітньою особою, в порушення норм ст. 1179 ЦК України стягнув шкоду лише з матері неповнолітнього, хоча мав би притягнути до відповідальності обох батьків<sup>14</sup>.

Ст. 311 чинного ЦПК України на відміну від ЦПК 1963 року, крім зазначених підстав, містить ще одну — якщо суд розглянув не всі вимоги і цей недолік не був і не міг бути усунений ухваленням додаткового рішення судом першої інстанції. Так, суд апеляційної інстанції з даної підстави скасував рішення районного суду про розподіл сумісно нажитого майна подружжя у зв'язку з тим, що у позовній заяві, крім поділу майна, також вказувалась вимога щодо зобов'язання відповідача повернути одяг позивачеві та його особисті документи, а суд вирішив питання лише про поділ майна, вимоги щодо одягу, документів взагалі не розглядав і не приймав по них рішення, що вбачається із матеріалів справи, в тому числі із протоколу судового засідання і зі змісту судового рішення<sup>15</sup>. Слід зазначити, що на практиці ще до набрання чинності новим ЦПК зустрічались випадки постановлення апеляційним судом ухвали про скасування рішення та направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції, виходячи з порушень судом вимог ЦПК, які полягали у невирішенні судом першої інстанції всіх заявлених взаємозалежних позовних вимог<sup>16</sup>. Апеляційний суд скасовує рішення суду першої інстанції та направляє справу на новий розгляд також у випадку, якщо справу розглянуто з порушенням правил виключної підсудності

На нашу думку, апеляційні суди повинні бути наділені повноваженням скасувати рішення суду та направити справу на новий розгляд, крім вищерозглянутих визначених законодавством підстав, також у випадку явного виходу судом першої інстанції за межі позовних вимог, в результаті чого заявлені в заяві вимоги не були предметом його розгляду. Так, наприклад, суд першої інстанції за результатами розгляду цивільної справи за позовом щодо усунення перешкод в користуванні земельною ділянкою ухвалює рішення про встановлення порядку користування земельною ділянкою, хоча така вимога позивачем не ставилась, а вимогу щодо усунення перешкод не розглядає, і не встановлює, які конкретно порушення були вчинені, яким чином дані порушення необхідно усунути. Ненаправлення справи на новий розгляд з даної підстави означатиме, що суд апеляційної інстанції буде розглядати вказані вимоги вперше і фактично буде виконувати завдання, що були поставлені перед судом першої інстанції, — розгляд справи по суті. Особи, які беруть участь у справі, в даному випадку будуть обмежені в реалізації права на подання доказів, оскільки воно можливе лише у чітко визначених законом випадках. Крім того, вказані суб'єкти не зможуть реалізувати в повній мірі право на оскарження судових рішень, оскільки вирішений по суті спір в суді апеляційної інстанції і ухвалене по ньому відповідне рішення може бути оскаржене лише в касаційному порядку.

<sup>13</sup> Тітов М. До реформи господарського судочинства // Право України. — 2002. — № 2. — С. 121-122.

<sup>14</sup> Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 10.04.2006 р. // Архів Апеляційного суду Хмельницької області. Справа № 22-635/1.

<sup>15</sup> Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 02.06.2006 р. // Архів Апеляційного суду Хмельницької області. Справа № 22-1494.

<sup>16</sup> Ухвала Судової палати з цивільних справ Верховного Суду України від 22.05.2002 р. // Рішення Верховного Суду України. — К., 2003.



Слід зазначити, що норми ст. 311 ЦПК України безумовними підставами для скасування рішення суду. За практикою, що встановилася, ці обставини підлягають застосуванню, незалежно від доводів касаційної скарги. Проте ст. 311 ЦПК України прямої вказівки на це не містить. Тому на думку Я. П. Зейкана навіть у випадках, коли в апеляційній скарзі немає посилання на обставини, наведені у цій статті, рішення повинно бути скасовано<sup>17</sup>. Наявність обставин, вказаних у ст. 311 ЦПК України, зумовлює ухвалення неправильного рішення і, як наслідок, недотримання основних процесуальних гарантій судового захисту прав та інтересів учасників судового розгляду<sup>18</sup>.

Ст. 311 ЦПК України містить вичерпний перелік підстав, які дають право апеляційному суду скасувати рішення суду і передати справу на новий розгляд. Однак на практиці зустрічаються випадки, коли апеляційні суди направляють справу на новий розгляд за відсутності підстав, які передбачені ЦПК України<sup>19</sup>. Порухень вимог п. п. 1,2 вказаної статті суди першої інстанції, як правило, не допускають. І, як свідчить судова практика, апеляційні суди, скасовуючи рішення судів першої інстанції, вбачають у них порушення вимог п. 3 або п. 4<sup>20</sup>.

Недосконалий порядок розгляду апеляції дає можливість апеляційним судам фактично за відсутності на те підстав, повертати справи на новий розгляд<sup>21</sup>. Одним із прикладів є розширене тлумачення п. 4 ст. 311 ЦПК України. Апеляційні суди, образно кажучи, “вишукують” третіх осіб та рекомендують суду першої інстанції притягнути їх до участі у справі. Так, у справах про реальний розподіл будинку, квартир рекомендують притягнути пожежні та санітарні інспекції, незважаючи на те, що технічні експертизи проведені з урахуванням їх висновків. Нерідко в таких рекомендаціях як треті особи зустрічаються органи опіки та піклування<sup>22</sup>. Подекуди на практиці апеляційні суди повертають справи на новий розгляд, посилаючись у своїх ухвалях на підстави, за наявності яких вони повинні були ухвалити нове рішення. Наприклад, апеляційними судами Херсонської, Луганської областей було постановлено ухвали про скасування рішення суду та направлення справи на новий розгляд на підставі того, що судом першої інстанції було неповно з’ясовано обставини справи, хоча відповідно до ЦПК України за наявності вказаної підстави апеляційний суд мав би ухвалити нове рішення<sup>23</sup>.

Тому необхідно взяти за правило те, що апеляційний суд повинен повертати справу на новий розгляд лише у виняткових випадках тоді, коли були допущені такі порушення процесуального законодавства, які не уможливають розгляд справи

<sup>17</sup> Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Юридична практика, 2006. — С. 419.

<sup>18</sup> Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Істина, 2006. — С. 775.

<sup>19</sup> Ухвала Верховного Суду України від 06.03.2003 р. // Архів Верховного Суду України. Справа № 06-3674 кс02.

<sup>20</sup> Бородін М. Перегляд цивільних справ у порядку апеляції // Право України. — 2004. — № 8. — С. 73-74; Бородін М. М. Оскарження і розгляд цивільних справ у порядку апеляції (судова практика) // Судова апеляція. — 2005. — № 1. — С. 117-118.

<sup>21</sup> Про стан здійснення правосуддя у 2002 році і завдання на поточний рік: Постанова спільного засідання Президії Верховного Суду, Президії Ради суддів України та колегії Державної судової адміністрації України від 12.03.2003 р. № 17 // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 2 (36). — березень-квітень. — С. 19-20.

<sup>22</sup> Бородін М. Перегляд цивільних справ у порядку апеляції // Право України. — 2004. — № 8. — С. 74; Бородін М. М. Оскарження і розгляд цивільних справ у порядку апеляції (судова практика) // Судова апеляція. — 2005. — № 1. — С. 118.

<sup>23</sup> Ухвала Верховного Суду України від 3 березня 2004 року (справа № 6-1071кс03) // Юридична газета. — 2004. — № 13. — 14 липня; Ухвала Верховного Суду України від 31.03.2004 р. справа (№ 6-15222кс02) // Юридична газета. — 2004. — № 11. — 15 червня.



в апеляційному порядку. В решті випадків апеляційний суд повинен поставити крапку<sup>24</sup>. Проте у роботі апеляційних судів на сьогодні цей виняток став правилом, що не може негативно не відобразитись на інституті апеляції у цілому<sup>25</sup>.

Слід зазначити, що законодавство деяких колишніх пострадянських країн містить більш ширший перелік підстав, за яких апеляційний суд може направити справу на новий розгляд. Так, крім підстав, передбачених національним законодавством ЦПК, Казахстан вказує на випадки порушення при розгляді справи правила про мову, на якій ведеться судочинство; відсутності в справі протоколу судового засідання; відсутності у справі протоколу окремої процесуальної дії (п. п. 3, 6, 7 ч.1 ст. 366 ЦПК)<sup>26</sup>.

У відповідності до ч. 3 ст. 315 ЦПК України у разі скасування рішення суду першої інстанції і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції в ухвалі зазначається, які порушення закону були допущені судом першої інстанції. У літературі зазначається на необхідність конкретизації положень закону шляхом здійснення вказівки на номер статті, її частини, абзацу, пункту, підпункту<sup>27</sup>. Відповідно до ст. 311 ЦПК України висновки і мотиви, з яких скасовані рішення, є обов'язковими для суду першої інстанції. ЦПК деяких зарубіжних країн, наприклад, Казахстану, Азербайджану, Молдови містять положення, відповідно до яких вказівки суду апеляційної інстанції в разі скасування рішення і направлення справи на новий розгляд є обов'язковими для суду першої інстанції. В даній ухвалі необхідно вказати, якими обставинами підтверджується порушення, яким способом його необхідно усунути<sup>28</sup>. Як зазначають з цього приводу П. І. Шевчук, В. В. Кривенко, відповідно до практики, що склалась, в ухвалі, як правило, зазначається, які обставини справи необхідно з'ясувати, які докази слід витребувати, а також які інші дії належить виконати суду першої інстанції при новому розгляді<sup>29</sup>. Проте, на нашу думку, це суперечить принципу незалежності суддів та підкорення їх лише законові. Тому суд апеляційної інстанції не може давати вказівок про те, як саме має бути вирішена справа. Проте суд першої інстанції має усунути недоліки, що були ним допущені під час розгляду справи. На думку В. М. Кравчук, О. І. Угриновської, суд першої інстанції зв'язаний висновками та мотивами скасування рішення апеляційним судом, якщо повторний розгляд справи відбувається з тих самих підстав та на підставі тих самих доказів, які досліджували апеляційним судом. Якщо під час повторного розгляду позивач змінив підстави або предмет позову, у справі з'явилися нові докази, суд першої інстанції не може бути зв'язаний висновками апеляційного суду<sup>30</sup>.

Суд апеляційної інстанції має бути наділений такими повноваженнями, які б забезпечували швидке виправлення помилок, допущених судом першої інстанції при ухваленні рішення, якісний розгляд справи, а не призводили до

<sup>24</sup> Тимошук І. Стан здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції у 2002 році // Юридична Україна. — 2003. — № 4. — С. 68.

<sup>25</sup> Бородін М. М. Оскарження і розгляд цивільних справ у порядку апеляції (судова практика) // Судова апеляція. — 2005. — № 1. — С. 117.

<sup>26</sup> Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13.07.1999 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://base.zakon.kz>.

<sup>27</sup> Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. С. Я. Фурси. — К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2006. — С. 823.

<sup>28</sup> Чернооченко С. І. Цивільний процес: Навчальний посібник. Вид 2-ге, перероб. та доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — С. 357.

<sup>29</sup> Шевчук П. І., Кривенко В. В. Вказ. праця. — С. 38.

<sup>30</sup> Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Істина, 2006. — С. 778.



його затягування, функціонування судів апеляційної інстанції по суті у режимі касації. Згідно з ЦПК України суди наділені такими повноваженнями, проте має місце їх спотворення при практичній реалізації. Частково дана проблема обумовлена перевантаженням справами судів апеляційної інстанції. Особливо гостро дане питання стоїть зараз, оскільки на апеляційні суди тимчасово покладено здійснення функції касаційної інстанції<sup>31</sup>. У зв'язку із цим, на нашу думку, реальним засобом, який би сприяв розвантаженню апеляційних судів, забезпечив оперативність здійснення правосуддя, і як наслідок, гарантував особам, які подали апеляційні скарги, право на своєчасний судовий захист, є наділення апеляційних судів правом реалізувати повноваження по скасуванню судового рішення та направленню справи на новий розгляд у попередньому судовому засіданні. Це судове засідання необхідно проводити у нарадчій кімнаті та без виклику сторін в тому випадку, якщо суддя доповідач встановить підстави для обов'язкового скасування рішення і направлення справи на новий розгляд.

Таким чином, суди апеляційної інстанції наділені повноваженням скасувати рішення суду та направити справу на новий розгляд, оскільки суди першої інстанції допустили такі порушення норм процесуального права, які неможливо виправити апеляційним судом. Підстави для реалізації вказаних повноважень є безумовними, тобто рішення підлягає скасуванню незалежно від доводів апеляційної скарги. Крім того, на нашу думку, суд апеляційної інстанції повинен бути наділений повноваженням скасувати рішення з направленням справи на новий розгляд у випадку, коли вимоги, вказані в заяві, не були предметом розгляду справи судом першої інстанції. Тому ст. 311 ЦПК України потребує внесення відповідних змін. Суд апеляційної інстанції повинен бути наділений вказаними повноваженнями на стадії підготовки розгляду справи. Повноваження суду апеляційної інстанції щодо розгляду в судовому засіданні апеляційної скарги, в тому числі щодо скасування рішення суду та направлення справи на новий розгляд, мають забезпечувати швидке виправлення помилок, допущених судом першої інстанції, якісний розгляд справ. У цьому відношенні досить важливим виступає відповідне тлумачення правових норм, що визначають підстави скасування рішення суду першої інстанції і направлення справи на новий розгляд, формування судової практики. Проте, хоча діяльність суду апеляційної інстанції в даному напрямку має певні напрацювання, однак судова практика, що склалася, ще не перевірена тривалим часом. За такий короткий термін ще не сформувалась єдина практика застосування правових норм, що визначають дане повноваження суду апеляційної інстанції.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права та процесу  
Хмельницького університету управління та права  
(протокол № 1 від 6 вересня 2007 року)*



<sup>31</sup> Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій України" щодо забезпечення касаційного розгляду цивільних справ: Закон України від 22.02.2007 р. // ОВУ. — 2007. — № 19. — Ст. 754.